

การท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของชุมชนชายแดนไทย-พม่า จังหวัดกาญจนบุรี

Buddhist and Cultural Tourism of Thai-Myanmar Border Communities in Kanchanaburi Province

พระใบฎีกาอุทัย สุจินโณ¹, พระมหาศุภวัฒน์ จานวุฒโฒ² และ พระเจริญพงษ์ ธมมทีโป³
Phrabaidika Uthai Sucinno¹, Phramahasupawat Tḥānavuddho² and
Phrajaroenphong Dhammadīpo³

Received: 16 August 2025; Revised: 21 September 2025; Accepted: 27 September 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) สืบหาข้อมูลและเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในเขตชุมชนชายแดนไทย-พม่า จังหวัดกาญจนบุรี (2) พัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับบริบทท้องถิ่น และ (3) ส่งเสริมกลไกการตลาดการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมเพื่อสร้างความยั่งยืนของชุมชน การวิจัยเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยดำเนินการในชุมชนบ้านวังกะ ต่าบลหนองลู อำเภอสังขละบุรี จังหวัดกาญจนบุรี ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ ได้แก่ ผู้นำชุมชน พระสงฆ์ ครู เยาวชน และชาวบ้าน รวมทั้งสิ้น 15 คน คัดเลือกด้วยวิธีเจาะจง เครื่องมือวิจัยประกอบด้วย การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่ม การสังเกต การใช้แผนที่มือ และแบบสะท้อนผล เครื่องมือทั้งหมดผ่านการตรวจสอบความตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิ การวิเคราะห์ข้อมูลใช้การวิเคราะห์เนื้อหา และการเปรียบเทียบก่อน-หลังการเข้าร่วมกิจกรรม

ผลการวิจัยพบว่า (1) ชุมชนมีทุนทางศรัทธาและวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง สามารถกำหนดเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาได้ในลักษณะเส้นทางแห่งศรัทธาที่เชื่อมโยงศาสนา วัฒนธรรม และวิถีชีวิต (2) กิจกรรมต้นแบบการท่องเที่ยว 3 วัน 2 คืน เน้นการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยวกับชุมชนอย่างแท้จริง เช่น การเดินธรรม การเจริญสติริมแม่น้ำ การเวียนเทียน และการถอดบทเรียนทางจิตใจ และ (3) การส่งเสริมกลไกการตลาดเชิงวัฒนธรรมผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เว็บไซต์ คู่มือท่องเที่ยว และเครือข่ายความร่วมมือสามประสานระหว่างรัฐ เอกชน และชุมชน ช่วยยกระดับการรับรู้และสร้างความเชื่อมั่นในการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา องค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัยคือการสังเคราะห์ โมเดล SANGKHLA ซึ่งประกอบด้วย 8 องค์ประกอบ ได้แก่ Spiritual

^{1 2 3} หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา วิทยาลัยสงฆ์พุทธปัญญาศรีทวารวดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย; Faculty of Buddhism, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Buddhist College of Sri Dvaravati
Corresponding Author, E-mail: uthai.sucinno@gmail.com

Experience, Authentic Community Life, Nature & Culture Harmony, Genuine Interactions, Knowledge-based Learning, Heritage Preservation, Local Ownership & Benefit Sharing และ Accessibility & Appreciation โดยโมเดลนี้สามารถใช้เป็นกรอบเชิงนโยบายและแนวทางปฏิบัติในการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในพื้นที่ชายแดนอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา; การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม; ชุมชนชายแดนไทย-พม่า

Abstract

This study aimed to: (1) survey Buddhism-based and cultural tourism resources and routes in Thai-Myanmar border communities of Kanchanaburi Province; (2) develop Buddhism-based and cultural tourism activities aligned with the local context; and (3) promote cultural marketing mechanisms for Buddhism-based tourism to strengthen community sustainability. The research employed Participatory Action Research (PAR) in Ban Wangka, Nong Lu Subdistrict, Sangkhla Buri District, Kanchanaburi Province. Key informants comprised community leaders, Buddhist monks, teachers, youth, and residents (n = 15), selected through purposive sampling. Research instruments included in-depth interviews, focus group discussions, participant observation, hand-drawn/participatory mapping, and reflective journals. All instruments were validated for content validity by experts. Data were analyzed using content analysis and pre-post comparisons of participation outcomes.

Findings revealed that: (1) the community possesses strong religious faith and living cultural capital, enabling the design of a Buddhism-based “Route of Faith” that integrally links religion, culture, and everyday life; (2) a 3-day/2-night prototype program that emphasizes genuine tourist-community participation such as Dhamma walks, riverside mindfulness practice, candlelight circumambulation (vien tian), and guided reflective sessions enhanced meaningful experiences; and (3) cultural marketing via social media, a website/microsite, a practical travel guide, and a tri-sector partnership network (government-private sector-community) effectively raised awareness and built trust in Buddhism-based tourism. The study contributes a synthesized SANGKHLA Model comprising eight components Spiritual Experience, Authentic Community Life, Nature and Culture Harmony, Genuine Interactions, Knowledge-based Learning, Heritage Preservation, Local Ownership & Benefit Sharing, and Accessibility and Appreciation which can serve as a policy framework and

practical guideline for sustainable development of Buddhism-based cultural tourism in border areas.

Keywords: Buddhism-based Tourism; Cultural Tourism; Thai–Myanmar Border Communities

บทนำ

การท่องเที่ยวในปี 2566 มีแนวโน้มฟื้นตัวอย่างโดดเด่นหลังจากการผ่อนคลายสถานการณ์โควิด-19 ท่ามกลางความไม่แน่นอนในระดับโลก เช่น สงคราม การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศ และภาวะเศรษฐกิจ ผู้คนยังเชื่อมั่นว่าการเดินทางมีคุณค่าต่อจิตใจและการใช้ชีวิต โดยเฉพาะในประเทศไทย ซึ่งมีนักท่องเที่ยวต่างชาติเข้ามาเกินกว่า 28 ล้านคนในปีเดียว การเติบโตดังกล่าวสะท้อนให้เห็นถึงศักยภาพทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ท้องถิ่นที่เป็นจุดดึงดูดสำคัญ โดยเฉพาะการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและศาสนา ที่ผสมผสานการเรียนรู้วิถีชีวิต ศิลปะ ประเพณี และความศรัทธาไว้ในประสบการณ์เดียว (กรมประชาสัมพันธ์, 2023) ในปัจจุบัน นักท่องเที่ยวมิได้มุ่งเน้นเพียงการแสวงบุญเท่านั้น แต่ยังให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ศาสนา วัฒนธรรม และวิถีชีวิตเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะการศึกษาเรียนรู้คุณค่าทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี ตำนาน ความเชื่อ และคำสอนทางศาสนา ซึ่งสะท้อนผ่านพุทธศาสนสถาน โบราณสถาน และสถาปัตยกรรมที่มีคุณค่าทางศิลปะและวัฒนธรรม นอกจากนี้ ยังครอบคลุมถึงการชื่นชมศิลปะพื้นบ้าน ประเพณีพิธีกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติที่สะท้อนวิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของชุมชนในแต่ละยุคสมัย ทั้งนี้ พุทธศาสนสถานร่วมสมัยได้ถูกพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ ศาสนา และวัฒนธรรมที่มีบทบาทสำคัญต่อการเรียนรู้และการสืบทอดมรดกทางภูมิปัญญา (กิตติศักดิ์ กลิ่นหมื่นไวย และคณะ, 2565)

จังหวัดกาญจนบุรี เป็นประตูสู่พรมแดนไทย–พม่าที่มีความโดดเด่นทางมรดกพุทธศาสนา และวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะอำเภอสังขละบุรีและด่านเจดีย์สามองค์ซึ่งสะท้อนพลวัตความเชื่อและวิถีชายแดนที่สืบเนื่องยาวนาน งานศึกษาว่าด้วยประเพณี–วิถีมอญที่บ้านวังกะชี่ให้เห็นบทบาทพิธีกรรมตามปฏิทินกับอัตลักษณ์ชุมชนและศักยภาพเชิงท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของพื้นที่ดังกล่าวอย่างเป็นรูปธรรม (Chanapal, 2025) ในระดับแนวโน้มวิจัยการท่องเที่ยวเชิงศาสนา/ความศรัทธาของไทยมีการขยายตัวทั้งด้านประสบการณ์ผู้เยือนและการใช้มรดกพุทธศาสนาเพื่อการท่องเที่ยว งานล่าสุดเน้นว่ามิติประสบการณ์เชิงอารมณ์–สุนทรียะ–จิตวิญญาณในแหล่งท่องเที่ยวทางศาสนายังถูกสำรวจไม่ครอบคลุม และควรถูกออกแบบให้ตอบโจทยความแท้เชิงจิตวิญญาณของผู้เยี่ยมชมยุคใหม่ ขณะเดียวกันงานเชิงเปรียบเทียบระดับภูมิภาคก็ยืนยันความหลากหลายของมรดกพุทธศาสนาและการใช้เพื่อการท่องเที่ยวในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ซึ่งไทยเป็นกรณีสำคัญ (ปนัดดา ชานาपाल และคณะ, 2568) อย่างไรก็ตาม เมื่อทบทวนวรรณกรรมในช่วงหลังจะพบว่า การศึกษาในกาญจนบุรีและพื้นที่เชื่อมโยงยังมักกระจุกตัวที่ การพัฒนาเส้นทางหรือทุนทาง

วัฒนธรรม เช่น สังขละบุรี มอญ สะพานไม้มอญ และบางส่วนพัฒนาไปสู่การทำแผนที่เชิงพื้นที่ของแหล่งท่องเที่ยวเชิงศรัทธาในจังหวัดอื่น ๆ แต่ยังขาดกรอบแบบบูรณาการ ที่เชื่อมศรัทธา เช่น พิธีกรรม สัญลักษณ์ ประสบการณ์ และวัฒนธรรม เช่น ชาติพันธุ์ วิถี ภูมิปัญญา และกลไกการตลาด ได้แก่ การแบ่งส่วน การวางตำแหน่ง ช่องทาง สื่อร่วมสมัย โดยเฉพาะในบริบทชายแดนที่มีพลวัตข้ามแดน ไทย-พม่า (Noppadol Dharawanij, 2020) ช่องว่างดังกล่าวสำคัญเชิงนโยบายด้วย เพราะประเทศไทยกำลังขับเคลื่อนเศรษฐกิจสร้างสรรค์และการท่องเที่ยวคุณค่าสูงตาม แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 13 (พ.ศ. 2566–2570) ซึ่งกำหนดทิศทางเศรษฐกิจที่ขับเคลื่อนด้วยคุณค่า ความยั่งยืน และศักยภาพพื้นที่ เป็นแกนสำคัญของการพัฒนา และใช้แผนระดับที่ 2 เพื่อแปลงยุทธศาสตร์ชาติสู่การปฏิบัติจริง (สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2566) สอดคล้องกันนั้น แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2566–2570) ของกระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา วางวิสัยทัศน์ อุตสาหกรรมท่องเที่ยวไทยขับเคลื่อนด้วยคุณค่าเติบโตอย่างยั่งยืนและทั่วถึง พร้อมยุทธศาสตร์ย่อยด้านการท่องเที่ยวยั่งยืน มาตรฐานซัพพลาย และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ตามความสนใจเฉพาะ (passion-based/micro-niche) ซึ่งเปิดพื้นที่ให้การท่องเที่ยวเชิงศรัทธา-วัฒนธรรมก้าวสู่ตลาดคุณค่าสูงได้ หากมีกลไกการตลาดที่เหมาะสม (คาซาร์ ซอร์ธอง และคณะ, 2567) ในมิติซอฟต์แวร์เพาเวอร์ ประเทศไทยยังผลักดันยุทธศาสตร์ 5F (Food, Film, Fashion, Fight, Festival) เพื่อยกระดับประสบการณ์และอัตลักษณ์ไทยในการท่องเที่ยวหลังโควิด โดยหน่วยงานการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ชี้ทิศทาง “meaningful travel” และยกเครื่องมาตรฐานซัพพลาย-ความยั่งยืน สื่อสารคุณค่าทางวัฒนธรรมแก่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในอุตสาหกรรม ซึ่งสอดคล้องกับการออกแบบผลิตภัณฑ์ท่องเที่ยวเชิงศรัทธา-วัฒนธรรมในพื้นที่ชายแดน (TAT Newsroom, 2566)

ดังนั้น งานวิจัยนี้จึงตั้งเป้าพัฒนา กรอบบูรณาการศรัทธา วัฒนธรรม กลไกการตลาด สำหรับพื้นที่ชายแดนกาญจนบุรี โดย 1) สำรวจและจัดทำฐานข้อมูล เส้นทางเชิงพุทธศาสนาและวัฒนธรรม 2) พัฒนากิจกรรม/ประสบการณ์ที่เคารพความแท้ของชุมชน และ 3) สร้างกลไกการตลาดเชิงพื้นที่ ดิจิทัล เชื่อมเครือข่ายรัฐ เอกชน ชุมชน ให้สอดคล้องกับกรอบนโยบายของประเทศ

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อสำรวจข้อมูลและเส้นทางท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในเขตชุมชนชายแดนไทย จังหวัดกาญจนบุรี
2. เพื่อพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในเขตชุมชนชายแดนไทย จังหวัดกาญจนบุรี
3. เพื่อส่งเสริมกลไกการตลาดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในเขตชุมชนชายแดนไทย จังหวัดกาญจนบุรี

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ แบบเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ทั้งนี้ เริ่มจากการสำรวจเชิงพื้นที่เพื่อทำความเข้าใจภูมิทัศน์ศรัทธาและวัฒนธรรมของชุมชนชายแดนกาญจนบุรี และจัดทำฐานข้อมูลเชิงภูมิสารสนเทศเป็นทุนตั้งต้น จากนั้นจึงร่วมกับวัด ชุมชนชาติพันธุ์ ผู้ประกอบการ และหน่วยงานท้องถิ่น ออกแบบและทดลองกิจกรรมท่องเที่ยวบนหลักศรัทธาเป็นแกน วัฒนธรรมเป็นบริบท การเรียนรู้เป็นประสบการณ์ ก่อนสรุปเป็นกลไกการตลาดเชิงพื้นที่-ดิจิทัลที่เคารพความศักดิ์สิทธิ์ของชุมชน กระบวนการทั้งหมดหมุนเวียนด้วยวงจร แผน-ปฏิบัติ-สังเกต-สะท้อนผล (plan-act-observe-reflect) เพื่อให้ได้ผลลัพธ์เชิงระบบที่ทั้งใช้การได้จริงและตรวจสอบย้อนกลับได้

1. ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลที่สำคัญของการวิจัยคือ ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในระบบการท่องเที่ยวเชิงศรัทธาและวัฒนธรรมในพื้นที่ชายแดนจังหวัดกาญจนบุรี ได้แก่ พระวิทยากรและตัวแทนวัด/สำนักสงฆ์ แกนนำชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ (มอญ-กะเหรี่ยง) ครูภูมิปัญญา ผู้ประกอบการท่องเที่ยวท้องถิ่น หน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น ตลอดจนผู้มาเยือนที่เข้าร่วมกิจกรรมต้นแบบ สำหรับข้อมูลเชิงคุณภาพ ใช้วิธีคัดเลือกแบบเจาะจงและลูกโซ่ เพื่อให้ได้ผู้ให้ข้อมูลที่มีประสบการณ์ตรงและหลากหลาย จนกว่าจะถึงจุดอิ่มตัวของข้อมูล ส่วนข้อมูลเชิงปริมาณ เก็บจากผู้เข้าร่วมกิจกรรมตามเส้นทางต้นแบบทั้งสิ้น ด้วยการสุ่มแบบสะดวกเชิงโควตาตามเส้นทาง/ช่วงเวลา เพื่อสะท้อนมิติความพึงพอใจ ความหมายของประสบการณ์ และพฤติกรรมตั้งใจกลับมา/บอกต่อ โดยให้มีขนาดตัวอย่างเพียงพอสำหรับการอธิบายเชิงพรรณนาและการทดสอบความแตกต่างเบื้องต้น

2. เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือหลักประกอบด้วย (1) แบบฟอร์มสำรวจทรัพยากร-เส้นทางและใบงานสำหรับบันทึกข้อมูลเชิงภูมิศาสตร์ ซึ่งระบุพิกัด ประเภจุดเด่น ฤดูกาล การเข้าถึง ผู้ประสานงาน ระดับความพร้อมและความเสี่ยง (2) แนวคำถามสัมภาษณ์เชิงลึกและคู่มือสนทนากลุ่มที่ครอบคลุมมิติศรัทธา วัฒนธรรม การแปลความหมายพิธีกรรม ความปลอดภัย และผลกระทบต่อชุมชน (3) แบบบันทึกการสังเกตแบบมีส่วนร่วมสำหรับติดตามการดำเนินกิจกรรมจริง (4) คู่มือกิจกรรมและมาตรฐานปฏิบัติ (SOP) รายละเอียด ครอบคลุมการจัดรอบ การบริหารความจุ และข้อพึงปฏิบัติด้านจริยธรรม และ (5) แบบสอบถามสำหรับประเมินความหมายของประสบการณ์ ความแท้ ความศักดิ์สิทธิ์ที่รับรู้ ความเข้าใจจริยธรรม ความพึงพอใจ และความตั้งใจเชิงพฤติกรรมของผู้เข้าร่วมทั้งหมดผ่านการตรวจความตรงเชิงเนื้อหาโดยผู้ทรงคุณวุฒิ และทดสอบนาร่องเพื่อประเมินค่าความเชื่อมั่น ก่อนนำไปใช้จริงในภาคสนาม

3. การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

การเก็บข้อมูลดำเนินเป็นลำดับขั้น เริ่มจากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกรอบแนวคิดและตัวชี้วัดเชิงพื้นที่ จากนั้นลงพื้นที่สำรวจและทำแผนที่มีส่วนร่วม (community asset mapping) ร่วมกับชุมชน เพื่อปักหมุดจุดศรัทธา แหล่งวัฒนธรรม ภูมิทัศน์

และโครงสร้างพื้นฐาน พร้อมบันทึกภาพ เสียง และวิดีโอประกอบ ต่อมา จัดสัมภาษณ์เชิงลึกและสนทนากลุ่มกับผู้แทนจากภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อทำความเข้าใจความหมายเชิงศาสนาและวัฒนธรรม ตลอดจนเงื่อนไขด้านจริยธรรมและความปลอดภัย แล้วจึงร่วมออกแบบกิจกรรมต้นแบบรายเส้นทางจัดทำสื่อความหมายสองภาษา และคู่มือ SOP นำไปทดลองใช้จริงตามรอบกิจกรรมที่กำหนด พร้อมเก็บแบบสอบถามหลังจบกิจกรรม ควบคุมการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและบันทึกเหตุการณ์สำคัญสุดท้าย สังเคราะห์ผลและจัดประชุมสะท้อนผลกับภาคีพื้นที่ เพื่อนำข้อเสนอแนะกลับไปปรับปรุงกิจกรรมและกลไกการตลาดให้เหมาะสมยิ่งขึ้น ทั้งกระบวนการยึดหลักจริยธรรมการวิจัย ได้แก่ การชี้แจงวัตถุประสงค์ การขอความยินยอมโดยสมัครใจ การปกป้องข้อมูลอ่อนไหว และการเคารพกติกาชุมชนและพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์อย่างเคร่งครัด

4. การวิเคราะห์ข้อมูลการวิจัย

การวิเคราะห์เชิงคุณภาพเริ่มจากการถอดเทปและทำบันทึกสนาม นำข้อมูลเข้าสู่กระบวนการเข้ารหัสแบบเปิด แยก และคัดเลือก เพื่อสกัดธีมสำคัญเกี่ยวกับศรัทธา วัฒนธรรม การจัดการพื้นที่ ความปลอดภัย และการตลาด จากนั้นใช้การวิเคราะห์กรอบ (framework analysis) และการติดตามกระบวนการ (process tracing) เพื่อเชื่อมโยงปัจจัยสู่ผลลัพธ์ของการทดลองกิจกรรมและกลไกการตลาด ความน่าเชื่อถือของผลการวิเคราะห์ได้รับการประกันประคองด้วยการตรวจสอบสามเส้า การตรวจทานโดยผู้ให้ข้อมูล และการจัดทำร่องรอยการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ ส่วนการวิเคราะห์เชิงปริมาณใช้สถิติเชิงพรรณนาเพื่อสรุปลักษณะผู้ตอบและระดับผลการประเมิน จากนั้นจึงทดสอบความแตกต่างเบื้องต้นระหว่างเส้นทางหรือกลุ่มผู้เข้าร่วมด้วยสถิติที่เหมาะสม พร้อมรายงานขนาดอำนาจผลเพื่อสะท้อนความหมายเชิงปฏิบัติ

สรุปผลการวิจัย

1. การสำรวจข้อมูลและเส้นทางการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในเขตชุมชนชายแดนไทย-จังหวัดกาญจนบุรี

ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนมีทุนทางศรัทธาและวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง ทั้งในระดับพิธีกรรม วัตรปฏิบัติ อัตลักษณ์ชาติพันธุ์ ภาษา อาหาร งานช่าง และเรื่องเล่าท้องถิ่น ทุนเหล่านี้มีได้คงอยู่เพียงในเชิงสัญลักษณ์ หากมีชีวิตอยู่ในวิถีประจำวันของชุมชน และถูกยึดโยงกับภูมิทัศน์ศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ชายแดน ผลดังกล่าวเปิดโอกาสให้ กำหนดเส้นทางการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาในลักษณะเส้นทางแห่งศรัทธา ซึ่งเชื่อมโยงศาสนา วัฒนธรรม วิถีชีวิต เข้าด้วยกันอย่างเป็นระบบ โดยโครงสร้างของเส้นทางเกิดจากการเชื่อมต่อระหว่าง โหนดศรัทธา (วัด/สำนักสงฆ์และสถานที่ประกอบพิธีสำคัญ) โหนดวัฒนธรรมมีชีวิต (ชุมชนชาติพันธุ์ ครุภูมิปัญญา เวิร์กช็อปงานช่าง อาหารประจำถิ่น) และ โหนดภูมิทัศน์ (ลำน้ำ ช่องเขา จุดเรียนรู้เชิงธรรมชาติ) จนเกิดเป็นเครือข่ายการเดินทางที่มีลำดับประสบการณ์จากการทำความเข้าใจความหมายของพิธี ไปสู่การเรียนรู้เชิงลงมือทำ และการไตร่ตรองในภูมิทัศน์ศักดิ์สิทธิ์

การจัดทำฐานข้อมูลเชิงระบบและแผนที่เชิงภูมิศาสตร์ ทำให้เส้นทางแห่งศรัทธาถูกนิยามได้ อย่างเป็นรูปธรรม โดยบันทึกพิกัด ประเภทจุดเด่น ฤดูกาล การเข้าถึง ผู้ประสานงาน ระดับความ พร้อม และความเสี่ยงของแต่ละจุด ข้อมูลดังกล่าวยืนยันว่าชุมชนสามารถกำหนดแกนเส้นทาง ที่ ยึดหยุ่นต่อเวลา (ครึ่งวัน-1 วัน-2 วัน) และต่อฤดูกาล พร้อมข้อพึงปฏิบัติด้านจริยธรรมที่สอดคล้อง กับกติกาชุมชน เช่น มารยาทการแต่งกาย การถ่ายภาพ และการเข้าร่วมพิธี ผลการประเมิน ภาคสนามยังสะท้อนว่า เมื่อเส้นทางถูกวางด้วย จุดแปลความหมาย ที่ใช้เสียงของชุมชน (พระ วิทยากร ครูภูมิปัญญา เยาวชนมัคคุเทศก์) ควบคู่สื่อสันสองภาษา ความเข้าใจของผู้มาเยือนต่อ คุณค่าศรัทธาและวัฒนธรรมเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ และนำไปสู่ประสบการณ์เชิงความหมายที่ ลึกซึ้งกว่าการชมแหล่งแบบจุดเดียว

ในด้านการจัดการ เส้นทางที่ชุมชนกำหนดยังมาพร้อม กรอบความพร้อมและความ ปลอดภัย ได้แก่ การกำหนดช่วงเวลาสำหรับพิธีสำคัญ การบริหารความจุรองรับ ช่วงเทศกาล มาตรการความปลอดภัยทางน้ำ ทางเดิน และการกระจายผู้เฝ้าระวังจุดรองเพื่อลดความแออัดในจุด ยอดนิยม องค์ประกอบเหล่านี้ทำให้เส้นทางแห่งศรัทธา ไม่เพียงสะท้อนคุณค่าทางศาสนาและ วัฒนธรรม แต่ยัง พร้อมใช้งานจริง ในมิติการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบ สอดคล้องกับวิถีชุมชนและ ศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ โดยรวมแล้ว วัตถุประสงค์ที่ 1 ได้ยืนยันความเป็นไปได้และความพร้อมของชุมชน ในการออกแบบเส้นทางท่องเที่ยวบนฐานศรัทธา วัฒนธรรม ที่เชื่อมโยงชีวิตผู้คนกับภูมิทัศน์ ศักดิ์สิทธิ์อย่างกลมกลืน พร้อมวางรากฐานข้อมูลและกติกาชุมชนสำหรับการพัฒนากิจกรรม (วัตถุประสงค์ที่ 2) และกลไกการตลาดที่เคารพความหมายของพื้นที่ (วัตถุประสงค์ที่ 3) ต่อไป

2. การพัฒนากิจกรรมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมในเขตชุมชน ชายแดนไทย-จังหวัดกาญจนบุรี

ผลการวิจัยพบว่า กิจกรรมต้นแบบการท่องเที่ยว 3 วัน 2 คืน ได้รับการออกแบบและ ทดลองใช้จริงโดยยึดหลักการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยวกับชุมชนอย่างแท้จริง ผ่านสี่แกน ประสบการณ์หลัก ได้แก่ (1) การเดินธรรม (Dhamma walk) ในภูมิทัศน์ศักดิ์สิทธิ์ (2) การเจริญสติ ริมแม่น้ำ ด้วยลมหายใจเป็นฐาน (3) การเวียนเทียน ตามปฏิทินพิธีของวัด และ (4) การถอดบทเรียน ทางจิตใจ ร่วมกับพระวิทยากร/ครูภูมิปัญญาและเยาวชนมัคคุเทศก์ ผลการดำเนินงานชี้ว่า โปรแกรม 3 วัน 2 คืนที่วางจังหวะกิจกรรมสั่นหลายจุดต่อเนื่องกันในพื้นที่จริง ช่วยยกระดับคุณค่า ประสบการณ์ของผู้มาเยือนจากการชม ไปสู่การมีส่วนร่วม-ใคร่ครวญ-แลกเปลี่ยน และทำให้ ความหมายทางศรัทธา วัฒนธรรมถูกเข้าใจด้วยร่างกาย อารมณ์ และปัญญา โครงสร้างโปรแกรม ที่ ใช้จริงประกอบด้วย (วันแรก) การต้อนรับโดยชุมชน แนะนำกติกาจริยธรรมและบริบทศรัทธา ตาม ด้วย Dhamma walk สั้น ๆ เพื่อทำความคุ้นเคยกับเส้นทางและเรื่องเล่าประจำที่ (วันที่สอง) เจริญ สติริมแม่น้ำในช่วงเช้า เวิร์กช็อปช่างพื้นบ้าน อาหารท้องถิ่นช่วงกลางวัน และเวียนเทียน-สวดมนต์ เย็นตามปฏิทินวัด (วันที่สาม) เจริญสตรียะยะสันทวนทำริมน้ำ และ วงถอดบทเรียนทางจิตใจ เพื่อ สรุปลสิ่งที่สังเกตเห็น สิ่งที่รู้สึก สิ่งที่อยากเปลี่ยนแปลง ทั้งในระดับบุคคลและความสัมพันธ์กับชุมชน

การจัดจังหวะเช่นนี้ทำให้ผู้มาเยือนค่อย ๆ ก่อตัวสมาธิประจำวันและมีพื้นที่สะท้อนความหมายร่วมกับเจ้าบ้าน

ผลลัพธ์ด้านประสบการณ์และการเรียนรู้ พบว่า ผู้เข้าร่วมส่วนใหญ่เกิดความสงบและความตระหนักรู้ตัวเพิ่มขึ้นอย่างชัดเจนหลังช่วงเจริญสติริมแม่น้ำ โดยเฉพาะผู้ที่ไม่เคยฝึกมาก่อน เกิดความเข้าใจความหมายของพิธีเวียนเทียนและมารยาทในพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ดีขึ้น เมื่อมีจุดแปลความหมาย นำโดยพระวิทยากร/เยาวชนมัคคุเทศก์ และเกิดความรู้สึกเชื่อมโยงกับชุมชนสูงขึ้นหลังวงถอดบทเรียน ซึ่งเอื้อต่อการเปลี่ยนแปลงเจตคติจากผู้ชมเป็นผู้ร่วมรักษาวัฒนธรรม นอกจากนี้การผสมผสานกิจกรรมกาย ใจ ช่างฝีมือ ทำให้เกิดการเรียนรู้หลายมิติ ทั้งความเข้าใจความเชื่อ การรับรู้คุณค่าของงานชุมชน และการฝึกสติที่นำกลับไปใช้ในชีวิตประจำวัน ตัวชี้วัดคุณภาพเบื้องต้นสะท้อนผลบวกชัดเจน คณะแนวความพึงพอใจรวมของโปรแกรมอยู่ในระดับสูง กิจกรรมที่ได้คะแนนสูงสุดคือเจริญสติริมแม่น้ำ และวงถอดบทเรียนทางจิตใจ ความเข้าใจมารยาทในพิธีและการเคารพพื้นที่เพิ่มขึ้นหลังได้รับสื่อสั้นสองภาษา (พร้อม QR) และคำแนะนำจากเยาวชนมัคคุเทศก์ ความตั้งใจกลับมา/บอกต่อและสนับสนุนกองทุนชุมชนสูงกว่าเกณฑ์เป้าหมายที่ตั้งไว้ ทั้งนี้ ผู้เข้าร่วมสะท้อนว่าความยาว 3 วัน 2 คืน เป็นขนาดเวลาเหมาะสม พอให้ซึมซับโดยไม่ล้า และเอื้อให้ฝึกสติได้ต่อเนื่องอย่างเห็นผล

3. การส่งเสริมกลไกการตลาดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในเขตชุมชนชายแดนไทย-พม่า จังหวัดกาญจนบุรี

ผลการวิจัยพบว่า การส่งเสริมกลไกการตลาดเชิงวัฒนธรรม ที่พัฒนาและทดลองใช้ประกอบด้วย 4 องค์ประกอบหลัก สื่อสังคมออนไลน์ เว็บไซต์ คู่มือท่องเที่ยว และเครือข่ายความร่วมมือสามประสานรัฐ เอกชน ชุมชน ทำงานเป็นระบบเดียวกันเพื่อยกระดับการรับรู้และสร้างความเชื่อมั่น ต่อการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาในพื้นที่ชายแดนกาญจนบุรี โดยมีผลการดำเนินงานที่เด่นชัดดังนี้

3.1 สื่อสังคมออนไลน์ เรื่องเล่าจากเจ้าบ้านและหมุดหมายเชิงจริยธรรม ที่มิวิจัยและชุมชนร่วมผลิตคอนเทนต์สั้นสองภาษา (ไทย-อังกฤษ และเสริมคำสำคัญท้องถิ่น) ในรูปแบบวิดีโอแนวตั้ง ภาพเล่าเรื่องที่ใช้เสียงของชุมชน (พระวิทยากร ครูภูมิปัญญา เยาวชนมัคคุเทศก์) เป็นผู้บอกเล่าพิธี คน สถานที่ ผลการทดลองเผยแพร่ว่าคอนเทนต์ที่ผูกกับปฏิทินพิธี (เข้า-เย็น) และมี QR-Guide มารยาทในพิธี ให้ผู้ติดตามศึกษาก่อนเดินทาง สร้างอัตราการมีส่วนร่วมและการสอบถามรายละเอียดสูงกว่าคอนเทนต์ท่องเที่ยวทั่วไปอย่างเด่นชัด ทั้งยังช่วยคัดกรองผู้มาเยือนให้พร้อมด้านจริยธรรม ลดคำถามซ้ำและข้อร้องเรียนในจุดหมายจริง

3.2 เว็บไซต์จัดรวมข้อมูล การจองเบื้องต้นความโปร่งใส รวบรวม แผนที่เส้นทางแห่งศรัทธารายละเอียดกิจกรรม 3 วัน 2 คืน/แบบย่อ ปฏิทินพิธี ระบบ pre-booking (แบบฟอร์มยืนยันกติกาก่อนชำระเงิน) FAQ เชิงจริยธรรม และโครงสร้างราคาโปร่งใส (แจกแจงส่วนที่เข้าสู่กองทุนชุมชนศรัทธา) ผลการใช้งานจริงชี้ว่า หน้ากติกาก่อนชำระเงินและมารยาทการเข้าร่วมพิธี ถูกเปิดอ่านและบันทึกมาก เป็นตัวแปรสำคัญที่เพิ่มความมั่นใจของผู้สนใจ และลดเวลาสื่อสารซ้ำซ้อนของผู้

ประสานงานพื้นที่ เป็นหลักฐานความน่าเชื่อถือของเส้นทาง เพราะเชื่อมโยงโดยตรงกับวัด/ชุมชน/หน่วยงานท้องถิ่นที่เป็นเจ้าของพื้นที่

3.3 คู่มือท่องเที่ยว เครื่องมือแปลความหมายและสร้างความไว้วางใจล่วงหน้า จัดทำคู่มือท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่อธิบายความหมายพิธี จุดแปลความหมายรายจุด เส้นทางเดิน-พัก-เวียน การแต่งกาย การถ่ายภาพ การสื่อสารกับพระ/ผู้สูงอายุ และแนวทางการปลอดภัยทางน้ำ ผลสะท้อนจากผู้ให้ระบุว่าคู่มือช่วยให้ไม่กังวล และเตรียมใจเตรียมกายก่อนเข้าร่วมพิธีจริง นำไปสู่การปฏิบัติตัวที่เหมาะสมตั้งแต่วันแรก ลดภาระการชี้แจง ณ จุดหมายและยกระดับความไว้วางใจสองทางระหว่างเจ้าบ้านกับผู้มาเยือน

3.4 เครือข่ายความร่วมมือสามประสาน รัฐ เอกชน ชุมชน กลไกขยายผลที่มีเอกภาพ โดยการประสานงานร่วมระหว่างวัด ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานท่องเที่ยวจังหวัด และผู้ประกอบการ สถาบันการศึกษา ทำให้เกิด 1) ปฏิทินพิธี รอบกิจกรรม ความจุรองรับ ที่ประกาศร่วมกัน 2) ช่องทางกระจายแฟ้มเอกสารสำหรับผู้ประกอบการที่คัดเลือกตามกติกาชุมชน 3) ข้อตกลงการแบ่งประโยชน์ เข้ากองทุนชุมชนศรัทธา อย่างโปร่งใส และ 4) ระบบรับฟังข้อเสนอแนะเพื่อนำไปปรับปรุง สคริปต์สื่อความหมายอย่างต่อเนื่อง เครือข่ายดังกล่าวทำให้สารสื่อสารจากทุกช่องทางไปในทิศทางเดียวกัน และยืนยันกับผู้มาเยือนว่าเส้นทางนี้ได้รับการรับรองโดยเจ้าของพื้นที่จริง ไม่ใช่แฟ้มเอกสารเชิงพาณิชย์ลอยตัว

ผลกระทบรวมต่อการรับรู้และความเชื่อมั่น เมื่อองค์ประกอบทั้งสี่ทำงานร่วมกัน พบตัวชี้วัดความเชื่อมั่น เพิ่มขึ้นอย่างชัดเจน ได้แก่ จำนวนการสอบถามก่อนจองที่พักสูงในช่วงเผยแพร่คอนเทนต์พิธี, สัดส่วนผู้กรอกข้อตกลงกติกาชุมชน ครบถ้วนก่อนชำระเงิน การลดลงของข้อร้องเรียนด้านมารยาท ณ จุดหมาย และการเพิ่มขึ้นของความตั้งใจบอกต่อ สนับสนุนกองทุนชุมชนหลังจบกิจกรรม นอกจากนี้ การที่ข้อมูลราคา ข้อปฏิบัติ ผู้รับผิดชอบพื้นที่ ให้ผู้สนใจรับรู้ว่าการตลาดรับใช้ความหมายและศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่ ไม่ใช่ขายประสบการณ์แบบไม่รับผิดชอบ ส่งผลให้ความไว้วางใจ ต่อเส้นทางและผู้จัดสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ

อภิปรายผลการวิจัย

การดำเนินการสำรวจข้อมูลและเส้นทางท่องเที่ยวในครั้งนี้ ได้ใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกรอบแนวคิดหลัก เพื่อเปิดพื้นที่ให้ชุมชนชายแดนมีบทบาทในการสร้างและถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับศรัทธาและวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตนเอง ผลการดำเนินงานพบว่า การท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาในเขตชายแดน มิได้มีคุณค่าเพียงในเชิงกายภาพของวัดหรือสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เท่านั้น หากแต่เป็นศูนย์กลางของวิถีชีวิตและจิตวิญญาณของชุมชนชายแดนอย่างลึกซึ้ง ผลการวิจัยนี้ สอดคล้องกับข้อค้นพบของ พระครูสันติธรรมาภีรัต (บุญชัย สนติกโร) (2514) ที่เสนอว่าวัดคือแหล่งรวมของวัฒนธรรมและศรัทธา หากปราศจากการเชื่อมโยงองค์ประกอบเชิงคุณค่าดังกล่าวแล้ว การท่องเที่ยวจะเหลือเพียงกิจกรรมภายนอกที่ไร้มิติทางปัญญาและจิตใจ นอกจากนี้ แนวทางการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยวในกิจกรรมทางศาสนา เช่น การตก

บาตรยามเช้า การนั่งสมาธิ การร่วมพิธีกรรมในวัด สอดคล้องกับข้อค้นพบของ พระมหาสุริยา มะสันเทียะ (2558) ซึ่งระบุว่า กิจกรรมเหล่านี้ช่วยสร้างแรงจูงใจทางจิตใจและความสุขภายในให้แก่นักท่องเที่ยว โดยเน้นการมีประสบการณ์ตรงมากกว่าการบริโภควัฒนธรรมเพียงฉาบฉวย ขณะเดียวกัน การเปิดโอกาสให้ชุมชนชายแดนมีบทบาทในการออกแบบเส้นทางการท่องเที่ยวด้วยตนเองผ่านกระบวนการ Hand Mapping และ Reflective Dialogue ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ ศิวินิต อรรถภูมิกุล และคณะ (2560) ที่ชี้ว่าการท่องเที่ยวเชิงศาสนาต้องอยู่บนฐานของการพัฒนาชุมชนโดยชุมชนเอง เพื่อเสริมสร้างอัตลักษณ์และพลังในการกำหนดทิศทางการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืน นอกจากนี้ยังสัมพันธ์กับงานวิจัยของ พระระพิน พุทธิสารโร (2560) และ พระมหาสุทิตย์ อาภากร (2551) จะกล่าวถึงการจัดการแหล่งท่องเที่ยววัดด้วยการเน้นการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ศิลปกรรม และโบราณสถาน แต่การวิจัยครั้งนี้ ได้ต่อยอดแนวคิดดังกล่าว โดยเน้นให้เห็นว่า ศักยภาพที่แท้จริงของการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา อยู่ที่การเชื่อมโยงประสบการณ์ภายในของนักท่องเที่ยวกับวิถีชีวิตของชุมชน ผ่านการเล่าเรื่อง (Storytelling) และกิจกรรมที่สัมผัสได้จริง การกำหนดเส้นทางการท่องเที่ยวออกเป็น 4 หมวด คือ แหล่งเรียนรู้ทางศาสนา แหล่งวัฒนธรรมและประเพณี วิถีชีวิตชุมชน และธรรมชาติและจิตวิญญาณ นับเป็นนวัตกรรมที่ขยายแนวคิดจากการจัดหมวดหมู่สถานที่ท่องเที่ยวเชิงกายภาพ ไปสู่การเชื่อมโยงเชิงคุณค่าทางวัฒนธรรมและศรัทธา อันเป็นแนวทางที่ลึกซึ้งและสอดคล้องกับการส่งเสริมการท่องเที่ยวแบบมีความหมาย (Meaningful Tourism) แต่เมื่อเปรียบเทียบกับข้อค้นพบของ วงศ์ระวิทย์ น้อมนาทรัพย์ และคณะ (2516) ที่เน้นบทบาทของประเทศไทยในฐานะศูนย์กลางการท่องเที่ยวระดับภูมิภาค (Tourism Hub) บนฐานยุทธศาสตร์ทางเศรษฐกิจ พบว่างานวิจัยนี้มีจุดเน้นที่แตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ กล่าวคือ เน้นการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศรัทธาและวัฒนธรรมในระดับชุมชนฐานราก มากกว่าการสร้างรายได้เปรียบเทียบการแข่งขันเชิงเศรษฐกิจระดับมหภาค โดยมองว่าศรัทธาและวัฒนธรรมท้องถิ่นเป็นหัวใจสำคัญที่ต้องได้รับการเคารพ มิใช่เพียงสินค้าทางการท่องเที่ยว วัดควรเป็นแหล่งเรียนรู้แบบองค์รวม งานวิจัยนี้ได้แสดงให้เห็นว่า วัดชายแดนไม่ใช่เพียงศูนย์กลางการส่งต่อองค์ความรู้ แต่เป็นหัวใจของชุมชนที่เชื่อมโยงชีวิต ความศรัทธา และธรรมชาติอย่างแนบแน่น

2. อภิปรายผลการดำเนินการพัฒนากิจกรรมในครั้งนี้ มีความสอดคล้องกับแนวคิดในงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง คือ ผลการดำเนินการที่ให้ชุมชนมีส่วนร่วมตั้งแต่การระดมความคิดเห็นจนถึงการถอดบทเรียน สอดคล้องอย่างยิ่งกับแนวคิดของ ศิวินิต อรรถภูมิกุล และคณะ (2560) ที่เสนอว่าการท่องเที่ยวเชิงศาสนาเชิงสร้างสรรค์ควรตั้งอยู่บนฐานของการกำหนดตนเอง (self-determination) ของชุมชน และควรส่งเสริมให้ชุมชนเป็นผู้เล่าเรื่องราวของตนเองแทนการเป็นเพียงฉากหลังของการท่องเที่ยว นอกจากนี้ แนวทางการออกแบบกิจกรรมที่ให้ผู้มาเยือนได้มีส่วนร่วมในวิถีชีวิตและศรัทธาของชุมชนอย่างแท้จริง ยังสอดคล้องกับข้อค้นพบของ พระมหาสุริยา มะสันเทียะ (2560) ที่ชี้ให้เห็นว่ากิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงพุทธควรสร้างแรงจูงใจทางจิตใจและนำไปสู่ความสุขภายใน การจัดกิจกรรมต้นแบบในลักษณะ 3 วัน 2 คืน ที่เน้นการตักบาตร เติณธรรม ฟังตำนาน และสนทนาธรรม ถือเป็นการผสมผสานแนวคิดของการท่องเที่ยวเชิงศรัทธาเข้ากับการเรียนรู้

แบบลงมือปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางที่นำเสนอไว้ในการจัดวัดเป็นแหล่งเรียนรู้ผ่านกระบวนการแบบมีผู้เรียน-ผู้สอน และการสัมผัสประสบการณ์จริง 2. การเสริมและต่อยอดจากแนวคิดในงานวิจัยเดิม กระบวนการพัฒนานักกิจกรรมในครั้งนี้ได้ต่อยอดจากแนวคิดการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในเชิงกายภาพ เช่นการอนุรักษ์วัด โบราณสถาน ตามที่ พระมหาสุทิตย์ อาภากร (2551) และ พระระพิน พุทธิสาร (2560) ได้นำเสนอ โดยขยายขอบเขตไปสู่การเน้นมิติการมีประสบการณ์ทางจิตใจ ผ่านกิจกรรมที่เชื่อมโยงโดยตรงกับชีวิตและศรัทธาของชุมชน เช่น การฝึกสมาธิริมแม่น้ำของกาเลีย การเวียนเทียนท่ามกลางบรรยากาศธรรมชาติ และการสนทนาธรรมกับเยาวชนในวัด และแนวทางการพัฒนานักกิจกรรมที่ชุมชน มีบทบาทกำหนดเอง รวมถึงการกำหนดเกณฑ์ร่วมเพื่อรักษาคัดดีสิทธิ์ของพื้นที่ (เช่น การจำกัดเสียงและจำนวนผู้เข้าร่วม) ยังเป็นการเสริมสร้างหลักการท่องเที่ยวอย่างรับผิดชอบ ซึ่งสอดคล้องกับหลักการพัฒนายั่งยืนที่งานวิจัยเชิงกลยุทธ์ เช่นของ วงศ์ระวิทย์ น้อมนาทรพย์ (2560) ได้ชี้ให้เห็นว่าประเทศไทย ควรสร้างจุดแข็งทางการท่องเที่ยวบนฐานของเอกลักษณ์ และความพิเศษเชิงคุณค่า 3. ความแตกต่างที่เห็นได้ชัด เมื่อเปรียบเทียบกับงานวิจัยเชิงมหภาค เช่น ของ วงศ์ระวิทย์ น้อมนาทรพย์ และคณะ (2560) ซึ่งเน้นการวางยุทธศาสตร์ประเทศให้เป็น Tourism Hub ระดับอาเซียน พบว่าการพัฒนานักกิจกรรมในครั้งนี้มีจุดเน้นที่แตกต่างอย่างชัดเจน กล่าวคือ ไม่ได้เน้นปริมาณนักท่องเที่ยวหรือรายได้เป็นตัวตั้ง แต่ให้ความสำคัญกับคุณค่าทางจิตใจของผู้มาเยือน และการธำรงรักษารากเหง้าทางวัฒนธรรมของชุมชนชายแดน เช่นเดียวกับข้อเสนอของ พระครูสันติธรรมาภิต (บุญชัย สนติกโร) (2557) ที่มองว่า วัดไม่ควรเป็นเพียงแหล่งถ่ายรูปสวยงาม แต่ควรเป็นพื้นที่ของการบ่มเพาะศรัทธาและปัญญา การพัฒนานักกิจกรรมในครั้งนี้จึงยืนยันอย่างชัดเจนว่า การท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนาในพื้นที่ชายแดน ต้องดำเนินไปบนฐานของการเคารพวิถีศรัทธา และสร้างการเรียนรู้ทางจิตใจให้แก่ผู้มาเยือน

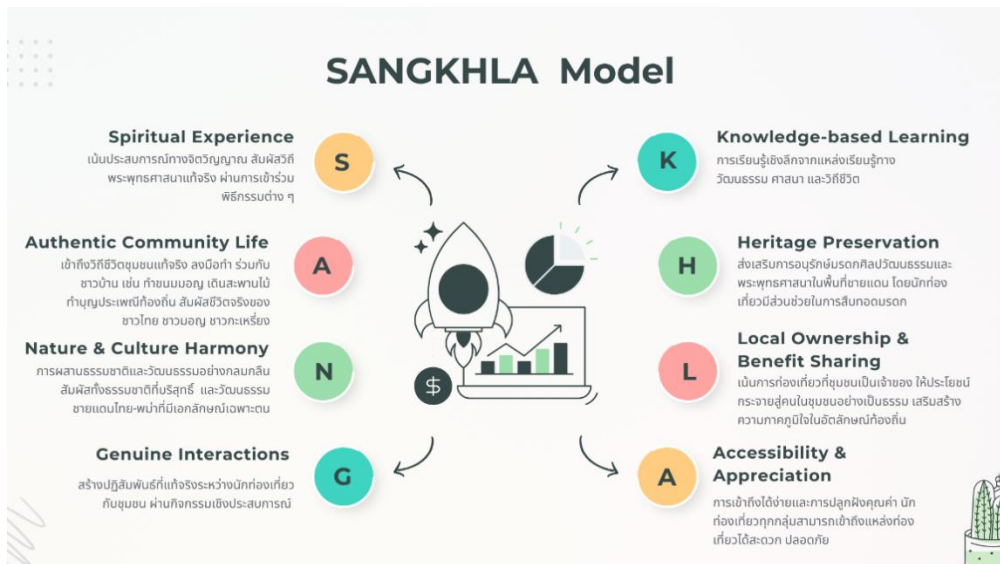
3. อภิปรายผลการผลการส่งเสริมกลไกการตลาดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมทางพระพุทธศาสนาในเขตชุมชนชายแดนไทย-พม่า จังหวัดกาญจนบุรี พบว่า แนวทางการพัฒนากลยุทธ์ประชาสัมพันธ์ในครั้งนี้ โดยเฉพาะการใช้สื่อสังคมออนไลน์ เว็บไซต์ และสื่อสิ่งพิมพ์อย่างเป็นระบบ มีความสอดคล้องกับผลการวิจัยของ พระมหาสุทิตย์ อาภากร (2551) ที่เน้นให้วัดและแหล่งศาสนสถานใช้สื่อใหม่เพื่อเผยแพร่ความรู้และคุณค่าทางพระพุทธศาสนาเพื่อการเรียนรู้และการท่องเที่ยวไปพร้อมกัน การนำเสนอเรื่องราวผ่านการเล่าเรื่อง (storytelling) และการใช้สื่อภาพคุณภาพสูงช่วยสร้างความเข้าใจและความรู้สึกร่วมของนักท่องเที่ยวอย่างลึกซึ้ง ไม่เพียงแต่เป็นการประชาสัมพันธ์ แต่เป็นการสื่อสารเชิงคุณค่าทางวัฒนธรรม ด้านการสร้างเครือข่ายความร่วมมือระหว่างภาครัฐ เอกชน และชุมชน มีความสอดคล้องอย่างชัดเจนกับแนวคิดของ วงศ์ระวิทย์ น้อมนาทรพย์ และคณะ (2560) ที่เสนอว่า ประเทศไทยควรใช้ศักยภาพด้านวัฒนธรรมและศาสนาในการสร้างความได้เปรียบเชิงยุทธศาสตร์ในเวทีอาเซียน โดยการสร้างการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนตั้งแต่ต้น และเน้นการพัฒนากลไกการบริหารจัดการเครือข่ายให้มีความโปร่งใส ยั่งยืน และมีการแบ่งบทบาทหน้าที่ที่ชัดเจน ขณะที่แนวทางการออกแบบกิจกรรมท่องเที่ยวแบบ Experiential Tourism และการพักโฮมสเตย์ เชื่อมโยงอย่างใกล้ชิดกับผลการศึกษาของ ศิวินิต อรรถวุฒิภู และคณะ

(2560) ซึ่งเน้นว่าการท่องเที่ยวเชิงศาสนาในรูปแบบใหม่ ควรเสริมสร้างประสบการณ์เชิงจิตวิญญาณ การเรียนรู้ทางวัฒนธรรม และการมีส่วนร่วมของชุมชนอย่างลึกซึ้ง เพื่อฟื้นฟูบทบาทของวัดและศาสนาในฐานะแหล่งเรียนรู้และหล่อหลอมคุณค่าชีวิต

การดำเนินกลไกการตลาดครั้งนี้ มิได้จำกัดเพียงการดึงดูดนักท่องเที่ยวเชิงปริมาณ แต่เน้นการส่งเสริม "การเดินทางภายใน" (inner journey) ผ่านกิจกรรมที่เคารพศาสนาและวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งเป็นการต่อยอดแนวคิดจากการศึกษาของ พระครูสันติธรรมาภีรต (บุญชัย สนติกโร) (2514) ที่เน้นให้แหล่งท่องเที่ยวเชิงพุทธมิใช่เพียงที่ถ่ายรูป แต่เป็นสถานที่ที่ส่งเสริมการตระหนักรู้ทางศีลธรรมและจิตใจ การกำหนดขนาดกลุ่มนักท่องเที่ยวอย่างจำกัด การจัดเวทีสะท้อนผล และการฝึกอบรมศักยภาพชุมชน ยังถือเป็นการเสริมหลักการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (sustainable tourism) ตามแนวทางที่ พระระพิน พุทธิสาร (2560) ได้นำเสนอไว้ในการจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยวในวัดอย่างมีจริยธรรมและเคารพต่อคุณค่าศาสนา แต่เมื่อเปรียบเทียบกับแนวทางที่เน้นการท่องเที่ยวในลักษณะมหภาคและการใช้วัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ตามรูปแบบการดำเนินงานในพื้นที่ชายแดนกาญจนบุรีครั้งนี้ มีลักษณะเฉพาะที่เน้นการมีส่วนร่วมเชิงชีวิตจริงมากกว่าเน้นโครงสร้างการเรียนรู้อย่างเป็นทางการ เช่นการนำนักท่องเที่ยวเข้าร่วมตักบาตร สนทนาในบ้านเรือน และเข้าร่วมพิธีกรรมพื้นเมืองโดยตรง นอกจากนี้ การใช้ Influencer การทำแคมเปญประกวดภาพถ่าย และการทำตลาดผ่านออนไลน์แบบมีแผนชัดเจน ก็ถือเป็นการปรับกลยุทธ์การตลาดให้ทันสมัยและเชื่อมต่อกับพฤติกรรมนักท่องเที่ยวรุ่นใหม่ ซึ่งยังไม่ปรากฏอย่างชัดเจนในงานวิจัยก่อนหน้านี้

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิจัยเรื่อง “การส่งเสริมการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมของชุมชนชายแดนไทย-พม่า จังหวัดกาญจนบุรี” สามารถสรุปองค์ความรู้ใหม่ที่ได้จากการศึกษาการสังเคราะห์แนวคิด “โมเดล SANGKHLA” สำหรับการพัฒนาการท่องเที่ยวชายแดนเชิงศาสนาและวัฒนธรรม ได้ดังภาพต่อไปนี้

ภาพ 1 SANGKHLA Model

โมเดลตัวอักษร SANGKHLA Model ใช้คำว่า สังขละ เป็นรหัส เพราะสังขละบุรี คือพื้นที่ต้นแบบการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนา-วัฒนธรรมที่สำคัญในกาญจนบุรี และมีเสียงเรียกที่ไพเราะ จำง่าย เหมาะกับธีมพระพุทธศาสนาและวัฒนธรรมชายแดน

S - Spiritual Experience เน้นประสบการณ์ทางจิตวิญญาณ สัมผัสวิถีพระพุทธศาสนาแท้จริง ผ่านการเข้าร่วมพิธีกรรม การตักบาตร การฟังธรรม และการปฏิบัติเคร่งครัดตามหลักพุทธศาสนาในพื้นที่ชุมชนชายแดน

A - Authentic Community Life เข้าถึงวิถีชีวิตชุมชนแท้จริง (Authenticity) ไม่ใช่แค่การดู แต่ได้ ลงมือทำ ร่วมกับชาวบ้าน เช่น ทำขนมมอญ เดินสะพานไม้ ทำบุญประเพณีท้องถิ่น สัมผัสวิถีชีวิตจริงของชาวไทย ชาวมอญ ชาวกะเหรี่ยง

N - Nature & Culture Harmony การผสมผสานธรรมชาติและวัฒนธรรมอย่างกลมกลืน นักท่องเที่ยวได้สัมผัสทั้งธรรมชาติที่บริสุทธิ์ (แม่น้ำ ชอกเขา ป่าเขตร้อน) และวัฒนธรรมชายแดนไทย-พม่าที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตน

G - Genuine Interactions สร้างปฏิสัมพันธ์ที่แท้จริงระหว่างนักท่องเที่ยวกับชุมชนผ่านกิจกรรมเชิงประสบการณ์ เช่น เข้าร่วมประเพณีสงกรานต์มอญ, ทำบุญงานออกพรรษา, เรียนหัตถกรรมพื้นเมือง

K - Knowledge-based Learning การเรียนรู้เชิงลึก (Deep Learning) จากแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม ศาสนา และวิถีชีวิต เช่น เรียนรู้ประวัติศาสตร์วัดมอญ, ตำนานท้องถิ่น, พิธีกรรมข้ามศรัทธาไทย-พม่า

H - Heritage Preservation ส่งเสริมการอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมและพระพุทธศาสนาในพื้นที่ชายแดน โดยนักท่องเที่ยวมีส่วนร่วมช่วยในการสืบทอดมรดก เช่น ร่วมกิจกรรมฟื้นฟูสะพานไม้ งานบุญกุศลชุมชน

L - Local Ownership & Benefit Sharing เน้นการท่องเที่ยวที่ชุมชนเป็นเจ้าของ (Community-Based Tourism) ให้ประโยชน์กระจายสู่คนในชุมชนอย่างเป็นธรรม เสริมสร้างภาคภูมิใจในอัตลักษณ์ท้องถิ่น

A - Accessibility & Appreciation การเข้าถึงได้ง่ายและการปลูกฝังคุณค่านักท่องเที่ยวทุกกลุ่มสามารถเข้าถึงแหล่งท่องเที่ยวได้สะดวก ปลอดภัย และได้รับการปลูกฝังให้ชื่นชมและเคารพ ศาสนา วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของชุมชน

สรุปและข้อเสนอแนะ

งานวิจัยนี้ชี้ให้เห็นว่าพื้นที่ชายแดนกาญจนบุรีมี “ทุนศรัทธา-วัฒนธรรมที่มีชีวิต” เป็นฐานสำคัญของการท่องเที่ยว โดยโครงสร้างพื้นที่ที่ได้เป็นเพียงจุดท่องเที่ยวกระจุกกระจาย หากประกอบกันเป็นโครงข่าย “เส้นทางแห่งศรัทธา” ที่ร้อยเรียงวัดและสำนักสงฆ์ ชุมชนชาติพันธุ์ และภูมิทัศน์ศักดิ์สิทธิ์เข้าด้วยกัน เส้นทางดังกล่าวเอื้อให้ผู้มาเยือนเคลื่อนจากการมองเห็นเชิงกายภาพไปสู่การมีส่วนร่วมและการไตร่ตรองผ่านพิธีและวิถีของชุมชนอย่างแท้จริง เมื่อถูกพัฒนาต่อเป็นโปรแกรม 3 วัน 2 คืน เดินธรรม เจริญสติริมแม่น้ำ เวียนเทียน และถอดบทเรียนทางจิตใจ ประสบการณ์ที่ได้รับมีความหมายลึกซึ้ง ความเข้าใจมารยาทในพิธีดีขึ้น และความไว้วางใจระหว่างเจ้าบ้าน ผู้มาเยือนเติบโตควบคู่กับการกระจายรายได้ภายในชุมชน ขณะเดียวกัน กลไกการตลาดเชิงวัฒนธรรม สื่อสังคมออนไลน์ที่เล่าด้วยเสียงชุมชน คู่มือท่องเที่ยว และเครือข่ายความร่วมมือระหว่างรัฐ เอกชน และชุมชน ช่วยยกระดับการรับรู้และสร้างความเชื่อมั่นต่อเส้นทางศรัทธาอย่างเป็นรูปธรรม จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1.1 ควรกำหนดมาตรฐาน “เส้นทางศรัทธา” ระดับจังหวัด/กลุ่มจังหวัด ครอบคลุมจริยธรรมพิธี ความแท้ ความปลอดภัย-สิ่งแวดล้อม สื่อหลายภาษา และความโปร่งใสด้านรายได้-กองทุนชุมชน

1.2 ควรตั้งศูนย์ประสานงานเส้นทางศรัทธา (Route Hub) ดูแลปฏิทินพิธี-ช่วงเวลา (slot time)-ความจุรองรับ และระบบจองล่วงหน้า (pre-booking) กลาง พร้อมสื่อสารแจ้งเตือนตามฤดูกาล

1.3 ควรทำ MOU เครือข่ายสามประสาน (รัฐ-เอกชน-ชุมชน) กำหนดบทบาท ส่วนแบ่งเข้ากองทุนศรัทธา และ SOP ความปลอดภัยสำหรับเวียนเทียน/เดินธรรม/กิจกรรมริมน้ำ

2. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

2.1 ควรรวมข้อมูลเส้นทาง กติกาชุมชน ราคาโปร่งใส ระบบจองล่วงหน้า และ FAQ จริยธรรม เพื่อเพิ่มความเชื่อมั่นและลดความสับสน

2.2 ควรจัดทำคู่มือและสื่อสั้นหลายภาษา (ไทย-อังกฤษ-พม่า/มอญ) สำหรับแจกก่อนเดินทางและที่จุดกิจกรรม เพื่อยกระดับมารยาทและลดแรงเสียดทานหน้างาน

2.3 ควรพัฒนาแพ็คเกจ 1-2-3 วัน ผูกปฏิทินพีธี กำหนดเขตงานรับรายรอบ และออกแบบให้รายได้กระจายถึงครัวเรือน/กลุ่มช่างหลายฝ่าย

3. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

3.1 ศึกษาผลกระทบระยะกลาง-ยาวของการท่องเที่ยวเชิงพระพุทธศาสนา-วัฒนธรรม ต่อความผูกพันต่อสถานที่และพฤติกรรมสนับสนุนชุมชน: กรณีชายแดนจังหวัดกาญจนบุรี

3.2 วิเคราะห์การทดลองเชิงเปรียบเทียบองค์ประกอบโปรแกรม (เดินธรรม-สวดมนต์-เวียนเทียน-เวิร์กช็อป) ต่อความหมายของประสบการณ์และความพึงพอใจของนักท่องเที่ยว

3.3 ศึกษาการพัฒนาและตรวจสอบความเที่ยง-ตรงของดัชนี “ความแท้เชิงปฏิบัติ” พร้อมแบบจำลอง GIS เพื่อกำหนดความจุรองรับและการกระจายผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจในชุมชนชายแดน

เอกสารอ้างอิง

- กรมการท่องเที่ยว. (2565). *แผนพัฒนาบริการท่องเที่ยว พ.ศ. 2566 – 2570*. กรุงเทพฯ: กรมการท่องเที่ยว กองพัฒนาบริการท่องเที่ยว.
- กรมประชาสัมพันธ์. (2023). *การท่องเที่ยวในประเทศไทยในปี 2566*. สืบค้นเมื่อ 11 มีนาคม 2567, จาก <https://www.prd.go.th/th/content/category/detail/id/9/iid/246427>
- กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา. (2566). *แผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2566–2570)*. กรุงเทพฯ: กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา.
- กิตติศักดิ์ กลิ่นหมื่นไวย และคณะ. (2565). แนวทางส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงพุทธศิลป์ วัดปงสนุกเหนือ ตำบลเวียงเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง. *วารสารรัชตภาคย์*. 16(4), 288-299.
- คชาธร ชอร์ธอง, วิพร เกตุแก้ว, เพ็ญศรี จิรินัง และวิวัฒน์ มานกัน. (2567). กลยุทธ์การท่องเที่ยวไทย พ.ศ.2566 - 2570 และการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ. *วารสาร MCU Nakhondhat*, 11(2), 12-20.
- พระครูสันติธรรมมาภิรัต และบุญชัย สุนติกโร. (2514). ศาสนสถานแหล่งท่องเที่ยวในพระพุทธศาสนา. *JOURNAL OF NAKHONRATCHASIMA COLLEGE*, 8(1), 92-93.
- พระมหาสุทิตย์อำภาโร และพระมหาเสรีชน นริสสร. (2556). *การพัฒนารูปแบบและกระบวนการจัดการท่องเที่ยวทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาสุริยา มะสันเทียะ. (2558). ประสิทธิผลของกลยุทธ์การตลาดที่มีผลต่อการส่งเสริมคุณค่าการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาพระอารามหลวงในกรุงเทพมหานคร. *วารสารวิทยาลัยพาณิชยศาสตร์ บุรพาปริทัศน์*, 10(1), 35-36.

- พระระพิน พุทธิสารโร. (2560). แนวคิดการจัดการทรัพยากรท่องเที่ยว วัด ในพุทธศาสนา: ทฤษฎีหลักการ และวิถีปฏิบัติ (รายงานวิจัย). กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- วงศ์ระวิทย์ น้อมนำทรัพย์ และพยอม ธรรมบุตร. (2016). แผนยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงพุทธศาสนาอย่างยั่งยืนในจังหวัดนครปฐม. *วารสารวิจัยสหวิทยาไทย*, 11(4), 49-56.
- ศิวินิต อรรถวุฒิกุล, นรินทร์ สังข์รักษา และสมชาย ลักษณะนุรักษ์. (2560). การพัฒนารูปแบบการจัดการการท่องเที่ยวเชิงศาสนาของจังหวัดราชบุรี. *Veridian E-Journal Silpakorn University*, 10(2), 2309-2407.
- สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. (2566). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (พ.ศ. 2566-2570)*. กรุงเทพฯ: ม.ป.ท.
- Noppadol Dharawanij. (2020). The Development of Cultural Heritage Tourism at Sangkhlaburi District, Kanchanaburi Province, Thailand. *Social Sciences*, 9(3), 77-81.